

Johan Skau, Østmarkas oppdager

Forfatter: Even Saugstad

Den ivrige gymnastikklæreren på Vålerengen skole, Johan Skau, blir regnet som mannen som introduserte både navnet og skogsområdet Østmarka for hovedstadens befolkning. Det skjedde i 1915.

Den store dragestilvillaen på Sarabråten sto i 1915 ubrukt, men var likevel et mål for skoleturene fra Vålerenga. Lærer Skau ivret for at huset skulle brukes som serveringssted for turfolket. (Foto: Anders Wilse/Norsk Folkemuseum)

I 1915 kom kartet «Terrænget omkring Sara-braaten», det første turkartet for Østmarka. Aftenposten skriver om kartet: «Det koster i handelen kr. 0,60, men leveres gjennom skole- ne til skolebørn til redusert pris, for at hvert barn som færdes i Østmarken skal kunne eie sit kart».

Mannen bak denne ordningen var Johan Skau (1858 – 1941). Han ivret for at skolebarna måtte bli mye flinkere til å bruke naturen, og arrangerte skoleturer og sørget også for ski til utlån til barn som ikke hadde slikt utstyr. Han syntes det var ille at så mange av Østkantens beboere tok trikk og bane gjennom byen for å komme seg på skitur i Nordmarka.

I Aftenposten i januar 1920 omtaler Skau Østmarka på malerisk vis: «Østmarken! Der vildmarken suser. 3 km. østenfor bygrænsen ligger

Ulsrudaasen – vildmarkens forgaard. Derfra strækker den sig videre indover Lutaasen og Haukaasen».

Kristianias nye friluftseldorado

Fem år tidligere var Østmarka-navnet brukt for første gang i Aftenposten. I en artikkel om at Skiforeningen ønsker å sette ut skikjelker i marka for å transportere ut skadde etter eventuelle uhell i løypene, er Sarabråten omtalt som: «... et af centrene for det herlige og forholdsvis nyopdagede skiterreng, som populært kaldes "Østmarken".»

I februar 1915 fikk Johan Skau med seg en journalist fra avisa Socialdemokraten samt den kjente fotografen Anders B. Wilse på skoletur med gutter i 7. klasse. Målet for turen var Sara-bråten. Det ble et flott helsides oppslag i avisa og en mengde bilder som dokumenterte turen

og Østmarka for ettertiden. Østmarka ble her beskrevet som «Kristianias nye friluftseldorado».

Turen med Wilse og Socialdemokraten illustrerte godt Skaus engasjement og avisartikkelen ble et dokument og minne over mannens aktivitet. Skoleturen startet i skolegården på Vålerengen skole, gikk over Etterstad og videre via Østensjøveien til Bjerke ved Ulsrudvann. Her ble det i følge artikkelen kommandert rast og 5-øres kaffekopp. Om turen kan vi videre lese:

«Snart bar det igjen videre. Gutta forsøkte sig under stor jubel i «Korketrækkeren» ved Nøklevandet, og efter et kvarters marsj gjordes holdt ved Heftyes villa på Sarabråten. ... Fra Sarabråten gik så turen i en deilig løype gjennom vakre skogstrakter og pene små vand, Hauktjern, Krokstjern og Gørputten. Herfra i en bue og i litt brattere terræng ned på øvre ende av Luttvand.

... Løiperne fra Sarabråten til Luttvand var så naturlige og omgivelsene så idyllisk vakre, at man skal lete for at finde maken i Nordmarken.»

Artikkelen var skrevet av avisas sportsmedarbeider som signerte seg «Chr. A.». Han avsluttet artikkelen med: «Da vil snart "Østmarken" bli opdaget, indtat og dyrket av Østkantens beboere på samme måte som Nordmarken nu er det av hele byen.»

Skiforeningen omtalte også Østmarka og Skaus innsats i sin årbok samme år. Her het det blant annet: «Lærer Johs. Skau, foregangsmanden for skolebarnas skiturer, går ikke over bækken efter vand. Han søker helt naturlig op i sin østmark for at bruke sine ski og finde den adspredelse et hvert menneske trænger og må ha. Han er det mørke fastlands opdager.»

80 gutter fra Vålerengen skole anført av gymnastikklærer Johan Skau på tur langs Nøklevann i 1915. Plassen Luttdalen i bakgrunnen. (Foto: Anders Wilse/Norsk Folkemuseum)

Militærmann og skolemann

Sin militære karriere startet Skau i 1880 da han tjenestegjorde ved landets første militære idrettsavdeling. Da Søndenfjeldske hjul- og skiløperkompani ble etablert ble han med her og siden forfremmet til kommandersersjant. Han ble seinere sjef for 18. kompani av Østre Akershus regiment og ble kaptein i 1915. Tre år seinere nådde han aldersgrensen i forsvaret og gikk av, men tittelen kaptein beholdt han og han ble vanligvis omtalt og tiltalt som *Kaptein Skau*.

37 år gammel kom Skau i 1895 til Vålerengen skole. Skolen var da helt ny. Her var han lærer i kroppsøvning og sløyd i 28 år. Han bodde med sin familie i Ingeborgs gate 8, rett ved skolen. Stillingen i forsvaret kombinerte han med lærerjobben.

Som lærer innså Skau tidlig at lek, idrett og friluftsliv var viktig for å få sunne, glade og tillitsfulle barn med gode holdninger og interesser. Han fikk innført skidager, gjerne med Sarabråten som mål. Tusener av gutter og jenter fikk på den måten kjennskap til Østmarka. Skau var aktivt med i ulike utvalg og foreninger og ledet blant annet idrettsrådet i Oslos folkeskoler, et råd han selv tok initiativ til. Han fikk spredd sitt budskap til andre skoler, og var særlig opptatt av at elevene ved skolene på Østkanten fikk sin dose frisk luft og friluftaktivitet. I tillegg til skidager, mente han det måtte komme inn to dager for friluft- og idrettsaktivitet i skoleplanene; en dag med badetur og en dag med sommertur.

Skau hadde et nært samarbeid med Foreningen til skiidrettens fremme (Skiforeningen), Vålerengen Idrettsforening, Norske Gutters Speiderkorps og Oslo Skiklub.

«Kaptein Skau ble med årene en populær skikkelse på Vålerengen. Vi hadde den største respekt for ham, for han holdt oss i stramme tøyer. Men han hadde en utpreget rettferdighetssans og vi følte oss trygge på at han ville oss alle vel. Han oppmuntret dem som ikke hadde "mot i brystet", og ildnet de mer fremmelige til dåd!». Slik ble Skau beskrevet av Frank Larsen i Vålerengen Idrettsforenings 50-årsjubileumsskrift (1963).

Johan Skau (Foto fra Skiforeningens årbok, 1915)

Sarabråten i Skaus hjerte

Thomas Heftye jr. solgte hus og tomt på Sara-bråten til Aker kommune i 1911 i forbindelse med at Nøkle vann var blitt drikkevannskilde. Da startet diskusjonen om hva som skulle skje med den staselige dragestilvillaen som sto på Sarabråten. Skulle den flyttes eller skulle den bli stående? Bygdemuseum? Barnehjem? Pensjonat? Flott restaurant eller enkelt serveringssted?

Parallelt med at det florerte ideer om gjenbruk av huset, ønsket Aker kommune å avhende det hele. En privat kjøper var kommet på banen, men handelen ble annullert. Lærer Skau fikk nå med seg to andre friluftsentusiaster, fabrikkier Wilhelm Blystad og kjøpmann Christiansen og kjøpte bygningen. Tanken var at de på denne måten fikk reddet huset, og de håpet i neste omgang at Kristiania kommune sammen med Aker kommune ville kjøpe det tilbake og føre det opp igjen som et serveringssted.

Forslagene var mange til hvor tømmerbygningen eventuelt skulle flyttes til; blant annet Nordre Skøyen hovedgård, Blindernjordet, Sinsen og Grefsenkollen. Johan Skau ønsket at huset aller helst skulle bli stående på Sarabråten og brukes som en varmetue og sted som serverte rimelig mat og drikke til skolebarn og turfolk. Han mente forurensningsfaren var overdrevet. Hvis dragestilvillaen like vel skulle flyttes,

Johan Skau med lærerkollegaer og skolegutter fra Vålerenga på Sarabråten. Kuskeboligen i bakgrunn.
(Foto: Anders Wilse, Nasjonalbiblioteket.)

hadde han sett seg ut en plass vest for Skøyenputten, eller Skøyentjernet som de kalte det den gangen, som ville passe perfekt. Noen av hans kumpaner støttet han i planen, mens andre mente en slik plassering ville ligge for nær den stadig voksende byen. Hva slags funksjon den nye Østmarka-stua skulle ha, var det også uenighet om. Skau mente den nye hytta måtte ha skolebarn og idrettsungdom som hovedmålgruppe, og ved Skøyenputten var det muligheter for svømmetrening om sommeren og skøyeturer på isen om vinteren.

Så dukket Ulsrudåsen opp som alternativ plassering av det som seinere skulle få navnet Østmarksetra. Johan Skau var ikke enig i stedsvalget, men måtte se i øynene at både hans forslag om å la huset stå på Sarabråten og å flytte det til Skøyenputten var nedstemt.

Og nye nederlag ventet for Vålerengalæreren: Planen var hele tiden å nyttiggjøre seg laftetømmeret fra Sarabråten-villaen. Men nå fant arkitekt Thv. Astrup ut at det var bedre og billigere å bygge helt nytt! Den såkalte tjenerboligen, som i dag er bolig for eier og driver av Østmarksetra, var det eneste som ble bygget med materialer fra det gamle huset. Resten av materialene ble liggende på Sarabråten og fikk en ukjent skjebne.

Under åpningen av Østmarksetra 4. mai 1926 ble Skau og hans engasjerte venner spesielt hedret og takket for utrettelig innsats for å få til et slikt sted.

I tillegg til å ivre for serveringssteder i marka, mente Johan Skau det var viktig å få anlagt flere hoppbakker. Rundtjernbakken var blant anleggene Skau sto bak. Hoppbakken som sto ferdig

(Illustrasjon hentet fra Wikipedia)

Nord-, Sør-, Øst og Vestmarka

Når fikk de øvrige delene av Oslomarka sine navn?

NORDMARKA: Navnet på det store skogsområdet nord for hovedstaden, ble første gang brukt på et kart fra 1757, altså 150 år før Østmarka-navnet ble tatt i bruk.

i 1922 var en 40-metersbakke som lå nordøst for Rundtjern. Bakken var meget bratt med liten overgang mellom unnarenet og sletta. Den gikk under navnet «beinbrekker'n» – sikkert ikke uten grunn! Bakken ble bygd av en sammenslutning av lokale skiklubber, blant annet Opsal Sportsklubb. Hærens ingeniørvåpen var sterkt inne i byggearbeidet.

Til Brumunddal

Johan Skau var født på Veldre på Ringsaker. Han flyttet tidlig til Østlandsområdet, giftet seg med Tonette (født Baardseth) som også kom fra Ringsaker, og de fikk fire barn.

Da han sluttet på Vålerenga skole, ønsket han å flytte tilbake til sine hjemtrakter og begynte som gårdbruker i Brumunddal. I 1923 hadde Skau innsett at pengene han hadde satt i Sara-bråtenbygget sammen med Blystad og Kristian-

VESTMARKA: Navnet *Vestmarka* om marka som strekker seg sørover fra E16 over Sollihøgda, ble lansert i Turistforeningens årbok i 1896. Første gang det ble brukt i Aftenposten var i 1913.

SØRMARKA: Marka som hovedsakelig ligger i Nordre-Follo og grenser mot Østmarka i Enebakkveien, fikk navnet sitt rett før krigen. Navnet ble først brukt om LO-skolen (nå Sørmarka konferansesenter) og seinere om hele området.

LILLOMARKA: Området med dette navnet ligger mellom Gjøvikbanen og Trondheimsveien. Den bynære delen av området het tidligere Grefsenmarka, men etter krigen ble det mer og mer erstattet av Lillomarka-navnet. Skogsområdet har også gått under betegnelsen Skøyenmarka, Nittedalsmarka og Grorudmarka.

KROKSKOGEN: Navnet på denne vestlige delen av Oslomarka, er det eldste av dem alle. Allerede da Magnus Lagabøter i 1276 reiste fra Oslo til Hadeland, ble det skrevet at han reiste om «Kroka skog».

sen fire år tidligere, neppe var noen god investering. Nå skrev han til Aker kommune og ba om å få pengene tilbake. Han skriver blant annet:

«I den anledning skal meddeles at jeg våren 1922 kjøpte en liten eiendom i Brumunddal hvor jeg agter at bosette mig når jeg slutter som lærer i Kristiania. Uthusene på eiendommen var gamle, dårlige og uhensigtsmessige, så det måtte bygges nytt. ... Materialer er bestilt, og byggearbeidene skal utføres til våren. Jeg har således bruk for mange penger. Hertil kommer at jeg har en datter som er så ulykkelig å være sindsyk og indlagt på Dikemark sindssykeasyll hvor jeg betaler kr. 5,00 pr. døgn i kurpenge for hende.»

Vi kan anta at det var en tung henvendelse å komme med for den ivrige Østmarkaentusiast. I første omgang sa hans to medinvestorer

seg villig til å overta ansvaret for betalingen av den resterende summen på huset. I neste omgang kjøpte kommunen tilbake villaen som nå var plukket ned stokk for stokk og lå lagret.

I Brumunddal levde Skau et mer tilbaketrasket liv, men var fortsatt aktiv i lokalsamfunnet. Blant annet var han med i Furnes skoleidrettsråd. Og han holdt seg stadig i form. Både ved 70- og 80-årsdagen var han intervjuet i lokalavisa. Alltid var hans gode helse trukket fram. Han syklet og gikk på ski til han var over 80 år, og i et intervju med Hamar Stifttidende i 1938, sier han at han aldri har vært syk og ikke én dag vært borte fra jobben i skolen eller i militæret.

Ettermæle

Johan Skau døde på sitt gårdsbruk i Brumunddal i 1941, 83 år gammel.

«Kaptein Joh. Skau er avgått ved døden. Et meget virksomt og samfundsgavnlig liv er hermed avsluttet», het det i mannens nekrolog. Vålerenga skole vet å gjøre heder på sin tidligere lærer. Der har en av bygningene fått navnet *Kaptein Skau* etter ildsjelen.

Skau ble i 1923 utnevnt til Vålerengens Idrettsforenings første æresmedlem.

Les også gjerne artikkelen om Østmarksetra i Rundt vannet nr. 15. Den ligger på historielagets nettsider her: <http://www.ostensjo-hist.no>

Artikkelen har tidligere blitt publisert i bloggen «Østafør byen og vestafør Øyeren», en ukentlig blogg om Østmarka, skrevet av Even Saugstad. Sjekk ut: www.ostafor.no.

KILDER:

- Aftenposten 9/2-1915
- Vålerengens idrettsforening gjennom 50 år, red. Einar Øiseth, 1963.
- Østensjø historielags arkiv med korrespondanse i forb. m. bygging av Østmarksetra.
- Even Saugstad: Østmarka fra A til Å. Frie Fuglers Forlag, 2012
- Even Saugstad: Sarabråten, godset i skogen. Frie Fuglers Forlag, 2016
- Even Saugstad: 50 historier fra Østmarka. Frie Fuglers Forlag, 2020
- Oslo-Marka. Blix Forlag 1939
- Hamar Stifttidende 04.06.1938
- Morgenbladet 04.06.1941
- Aftenposten 04.06.1941
- Socialdemokraten 20.02.1915

Socialdemokraten omtalte Skau og hans tur inn til Sarabråten 20. februar 1915.